

O modalitate experimentală de cercetare a eficienței propagandei

Mihaela Vlăsceanu

Academia „Ștefan Gheorghiu”

Cea mai mare parte a cercetărilor privind propaganda politică a utilizat ca tehnici de investigare chestionarul și interviul și mai puține au fost cele în care experimentul a stat la baza investigării și testării de ipoteze. Utilizarea extinsă a interviurilor și chestionarelor (ca forme ale anchetei sociologice) în studiul propagandei politice se explică prin factori ce țin de modul specific de practicare a acestor metode. Ancheta este importantă pentru a obține informații sociodemografice sau pentru a ajunge la aproximări ale probabilităților de distribuție a răspunsurilor într-o colectivitate umană. Acesta este, însă, doar un pas în cercetare. Următorul constă în verificarea modului de variație a reacțiilor în funcție de schimbările care pot interveni în manifestările variabilelor de referință. Ca atare, ancheta și experimentul sint instrumente complementare de investigație, fără a se exclude unul pe celălalt.

Ne propunem, în continuare, prezentarea parțială a unei cercetări experimentale realizată în cursul anului 1978 de către Laboratorul de sociologie a propagandei din cadrul Institutului de științe politice și de studiere a problemei naționale cu scopul general de a studia eficiența învățămîntului politico-ideologic de partid și a desprinde, astfel, unele avantaje ale utilizării experimentului ca metodă de cercetare a formelor de organizare și funcționare a propagandei.

1. Obiectivele generale ale cercetării

În cadrul cercetării, analiza s-a axat asupra *grupelor de cursanți*, în scopul depistării celor mai eficiente modalități de realizare a dezbaterilor, respectiv de antrenare a cursanților la dezbaterile activă și creatoare a principiilor, conceptelor și tezelor ideologiei politice elaborate de partid și care constituie temele de studiu pentru cele trei forme ale învățămîntului politico-ideologic de partid. Ipoteza de bază de la care s-a pornit a fost aceea că *modul de organizare* a dezbaterilor, precum și *modalitatea de transmitere* a informațiilor determină, într-o mare măsură, atitudinile cursanților față de dezbateri și gradul lor de participare la dezbateri. Prin „*mod de organizare a dezbaterilor*” am denumit : a. forma în care este pregătită și desfășurată dezbateri (pe bază de referat, prin întrebări și răspunsuri, prin invi-

tarea unor specialiști etc.); **b.** mijloacele utilizate (participarea la discuții, grafice, diferite mijloace de comunicare); **c.** condițiile de desfășurare (sală adecvată, dotare cu mijloace ilustrative etc.); **d.** timpul afectat dezbaterii. „Modalitatea de transmitere a informațiilor” s-a referit: **a.** la tipul de argumente folosite și succesiunea acestora, pentru demonstrarea unei anumite teze; **b.** la raportul dintre elementele noi sau inedite aduse în dezbateri și expunerea unor informații cu un grad de nouitate redus; **c.** la imbinarea categoriilor teoretice vehiculate în cadrul dezbaterii cu realitățile practice de la locul de muncă al cursanților și cu cele locale de la nivelul județului; **d.** la măsura în care este adus în dezbateri spiritul critic și problematizator.

2. Structura modelului experimental

Cercetarea a fost desfășurată în județul Arad. Pentru realizarea obiectivelor cercetării experimentale, au fost selectate dintr-o întreprindere (U.T.A. — Arad) șase grupe de cursanți cu un nivel mediu de pregătire școlară, iar din trei instituții de învățământ (trei licee) alte trei grupe cu un nivel superior de pregătire școlară. Variabilele de referință au fost, în acest caz, nivelul de instrucție și categoria socioprofesională de apartenență a cursanților. De asemenea, s-a urmărit ca propagandiștii acestor grupe să aibă următoarele caracteristici comune: nivel de instrucție, categorie socioprofesională, vechime în activitatea de propagandist, formă de învățământ politic. *Factorul experimental* în funcție de care au fost analizate rezultatele cercetării îl constituie *modalitățile diferite de dezbateri*.

Urmind procedeul menționat anterior, s-a ajuns ca grupurile să fie caracterizate și distribuite astfel:

Forma de învățământ politic	Grupurile	Modul de desfășurare a dezbaterii
I	1	Desfășurare normală — cercetătorul nu a intervenit cu nimic în pregătirea și realizarea dezbaterii;
	2	Dezbateri pe bază de referat — în care caz, un cursant a pregătit, în prealabil, referatul după prezentarea căruia au urmat discuții;
	3	Dezbateri cu un invitat — în privința problemei dezbătute, cursanții au adresat întrebări sau și-au prezentat punctul de vedere în prezența unei persoane considerată „specialist” în problema respectivă;
II	1	Desfășurare normală;
	2	Dezbateri pe bază de referat;
	3	Dezbateri cu un invitat;
III	1	Desfășurare normală;
	2	Dezbateri pe bază de referat;
	3	Dezbateri cu un invitat.

Totalul de nouă grupuri selectate au fost distribuite în funcție de cele două variabile independente (forma de învățământ politic și modul de desfășurare a dezbaterii) astfel : a. cîte trei grupuri pentru fiecare formă de învățământ ; b. grupurile au fost omogenizate în cadrul unei forme de învățământ, dar neomogene de la o formă la alta. Pentru primele două forme de învățământ, grupurile erau formate predominant din muncitori (și o proporție destul de mică de maiștri și tehnicieni), iar pentru a treia formă — din persoane cu studii superioare (profesori de liceu) ; c. grupul cu desfășurare normală a dezbaterii a fost considerat *grup de control*, iar celelalte două au fost luate ca grupuri experimentale.

Ca variabile dependente au fost considerate : 1. *atitudinile* cursanților față de dezbateri ; 2. gradul lor de *participare* la dezbateri ; 3. gradul de însușire de către cursanți a conținutului temelor dezbătute (*cunoștințele* cursanților).

În acest sens, au fost folosite ca instrumente : a. un scurt chestionar cuprinzînd întrebări referitoare la opiniile cursanților despre modul general de realizare a dezbaterilor de învățământ politic ; b. o fișă de observație în care investigatorii au notat o serie de aspecte legate de desfășurarea dezbaterilor respective referitoare la : comportamentul cursanților (grad de interes manifestat, relații comunicative informale stabilite, semne de oboseală și neatenție etc.) ; succesiunea intervențiilor în discuție ; categorii de conținut vehiculate (categorii teoretice și categorii de referință practică) ; stilul de conducere a dezbaterii de către propagandist ; c. un test care a urmat imediat dezbaterii cuprinzînd atît întrebări de cunoștințe, cit și de interes ale cursanților față de modalitatea respectivă de dezbateri.

3. Atitudinile cursanților față de dezbateri

Atitudinile cursanților au fost înregistrate imediat după terminarea dezbaterii. Problema care s-a pus la acest nivel al analizei a constatat în descifrarea conținutului, direcției, intensității și gradului de schimbare a atitudinilor manifestate de cursanți față de modul de desfășurare a dezbaterii. Conținutul atitudinilor a fost studiat prin utilizarea tehnicii de măsurare a „diferențialei semantice” care permite identificarea „spațiului semantic” al atitudinilor, ca și studiul orientării și intensității atitudinilor exprimate¹. Schimbarea de atitudine se poate măsura prin diferențele cantitative dintre intensitățile atitudinilor evidențiate de cursanții grupurilor omogene ale aceleiași forme de învățământ politico-ideologic.

Procedeul a constatat în mai multe faze. După desfășurarea dezbaterii, cursanții au fost solicitați să aprecieze modul de organizare și desfășurare a dezbaterii pe zece scale de tipul diferențialei semantice. Fiecare scală viza un anumit aspect sau o dimensiune a „spațiului semantic” investigat. Scalele constau în adjective bipolare privind o anumită dimensiune a spațiului semantic atitudinal. Dimensiunile au fost selectate pe baza cercetărilor anterioare, fiind, într-o măsură destul de mare, validate de practica cercet-

¹ C. Osgood, G. Suci and F. Tannenbaum, *The measurement of meaning*, University of Illinois Press, Urbana, Ill., 1957 ; și D. Heise, *Some methodological issues in semantic differential research* în „Psychological Bulletin”, LXXII, 1969.

tării, ca și de practica de referință a cursanților la dezbaterile la care au participat. Dimensiunile corespunzătoare fiecărei scale au fost următoarele: 1. conținut teoretic; 2. noutate; 3. interes; 4. problematică; 5. pregătire; 6. utilitate; 7. claritate; 8. atractivitate; 9. dimensiune instructivă; 10. actualitate.

Cele trei modalități de organizare și desfășurare a dezbaterii au fost considerate ca obiecte ale analizei atitudinilor cursanților și astfel cursanții și-au autoinvestigat „spațiile semantice” pentru a exprima propriile atitudini. În terminologia lui Osgood, cele trei modalități de organizare/defășurare a dezbaterilor sînt „conceptele” față de care s-au exprimat atitudinile. Analiza noastră teoretico-empirică ar consta în identificarea varianței răspunsurilor cursanților referitoare la scale, la modalitățile de organizare/defășurare și la cursanții însași.

În felul acesta am ajuns la următorul model experimental de tip factorial:

	Modul de organizare/defășurare a dezbaterii		
	1. Normal	2. Referat	3. Invitat
Forma de învățămînt politic	1. Atitudinile cursanților față de modul de desfășurare a dezbaterii		
	2.		
	3.		

Date fiind cele trei modalități de organizare și desfășurare a dezbaterilor de învățămînt politic, problemele studiate au fost următoarele: 1. Care este structura spațiului semantic atitudinal al cursanților în funcție de forma de învățămînt la care participă?; 2. Există vreo diferență între grupurile aceleiași forme în privința atitudinilor lor față de modalitățile de organizare și desfășurare a dezbaterilor?

3.1. *Spațiul semantic atitudinal al cursanților în raport cu cele trei modalități de organizare/defășurare a dezbaterilor de învățămînt politic* rezultă din combinațiile existente între dimensiunile atitudinale menționate anterior. Fiecare scală propune o dimensiune a modalității de desfășurare, față de care cursanții își exprimă atitudinea, în final rezultînd o anumită orientare a semnificațiilor evaluate atitudinal. Din combinarea semnificațiilor și a intensității atitudinilor exprimate reconstituim spațiul semantic. Prin procedeul combinării, considerăm cele trei modalități de organizare/defășurare a dezbaterii și scorurile atitudinale ale cursanților pe fiecare scală. Dacă scorurile atitudinale pe diferite scale, în raport cu diferitele modalități de desfășurare a dezbaterii, sînt similare, atunci cursanții conferă sensuri unitare diferitelor scale, iar spațiul semantic atitudinal are un conținut unitar orientat. Dacă scorurile sînt diferențiate destul de mult, atunci atitudinile diferă și spațiile semantice sînt destul de diferite. Osgood și colaboratorii săi au propus ca mijloc de analiză statistică a diferențelor sau similarităților existente în spațiul semantic un coeficient al distanței lineare dintre două scoruri, numit coeficientul D :

$$D = \sqrt{\sum d_{ij}^2}$$

unde d este diferența algebrică dintre dimensiunile i și j pe același factor (în cazul nostru factorul este modalitatea de organizare/defășurare a

dezbaterii). Pentru a ajunge la matricea spațiului semantic-atitudinal al cursanților, pentru fiecare formă de învățământ au fost calculate diferențele dintre scorurile atitudinale i și j , exprimate de cursanți pentru fiecare modalitate de organizare/ desfășurare a dezbaterii. În total, s-au obținut trei matrici care conțin distanțele dintre dimensiunile spațiului semantic în funcție de forma de învățământ politic la care participă cursanții. După ce au fost obținute matricile distanțelor, a urmat operația de grupare a acelor dimensiuni semantic-atitudinale care, în opinia cursanților, se aseamănă între ele. Pentru aceasta a fost utilizată tehnica statistică a analizei de grupare². Conform acestei tehnici, entitățile între care distanța este minimă sunt grupate treptat până ajungem la imaginea generală a relațiilor progresive dintre dimensiunile semantic-atitudinale. În cazul nostru, modul de grupare a dimensiunilor va indica mai întâi criteriile pe care cursanții le apreciază ca generind unitate în spațiul semantic, indiferent de modul de desfășurare a dezbaterilor. În alți termeni, vom constata care sînt elementele componente ale criteriilor unitare de evaluare a modurilor diferite de desfășurare a dezbaterilor de învățământ politic. Ulterior, vom considera criteriile unitare raportate la modalitățile de organizare/ desfășurare a dezbaterilor.

În vederea realizării acestui obiectiv, am pornit de la matricile primare ale distanțelor dintre dimensiunile semantic-atitudinale manifestate de către cursanții integrați în cele trei forme de învățământ politic. În aceste matrici, fiecare cifră aflată la intersecția coloanei j cu rîndul i ilustrează distanța dintre două dimensiuni semantic-atitudinale. Cu cît această cifră este mai mică, cu atît distanța dintre două dimensiuni este mai mică și cele două dimensiuni sînt subordonate unui criteriu unitar.

Să considerăm, pentru exemplificare, datele obținute pentru prima formă de învățământ politic (tabelul nr. 1):

Tabelul nr. 1

Matrice a distanțelor dintre dimensiunile semantic-atitudinale pentru prima formă de învățământ politic

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1										
2	3,741									
3	5,385	2,236								
4	2,828	2,449	3,000							
5	4,690	2,000	1,000	2,449						
6	5,831	2,449	1,000	3,741	1,414					
7	5,831	2,449	1,000	3,741	1,414	0				
8	4,690	2,000	1,000	2,449	0	1,414	1,414			
9	5,831	2,449	1,000	3,741	1,414	0	0	1,414		
10	5,831	2,449	1,000	3,741	1,414	0	0	1,414	0	

² B. Everitt, *Cluster analysis*, Heinemann Educ. Books, London, 1974, p. 9 și urm.

Cele mai mici intrări în matricea distanțelor sînt următoarele :

1. $d_{6,7}$, $d_{8,9}$, $d_{6,10}$, $d_{7,9}$, $d_{7,10}$, $d_{9,10}$.

2. $d_{3,5}$, $d_{3,6}$, $d_{3,7}$, $d_{3,8}$, $d_{3,9}$, $d_{3,10}$.

Aceste asociații sînt considerate ca elemente de bază, ca puncte de pornire în evaluarea unui mod de desfășurare/organizare a dezbaterilor de către cursanții integrați în prima formă de învățămînt politic. Mai departe, se calculează distanțele minime dintre aceste grupări primare și celelalte dimensiuni atitudinale care sînt cele mai apropiate, conform procedurii :

$$(\bar{d}_{ij})_k = \min (d_{ik}, d_{jk}),$$

unde : $\bar{d}_{ij}$ este gruparea primară, iar d_{ik} și d_{jk} distanțele minime dintre d_{ij} și o altă dimensiune k . Continuăm în felul acesta pînă eliminăm toate posibilitățile existente, ajungînd în final la ceea ce se numește *dendrogramă* sau arbore al asociațiilor între dimensiunile semantic-atitudinale în funcție de distanțele semantice minime dintre acestea. Pentru exemplificare, prezentăm dendrograma spațiului semantic pentru prima formă de învățămînt :

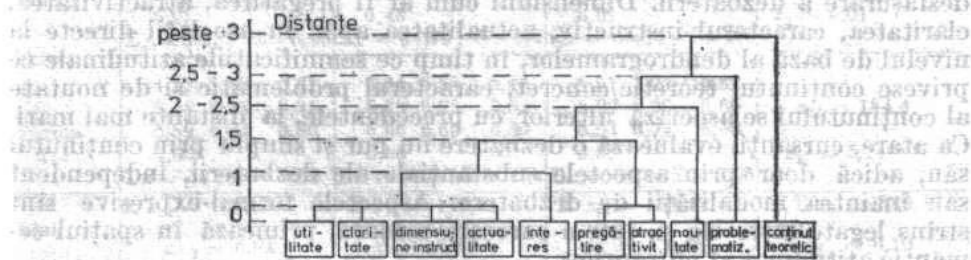

Fig. 1. — Dendrograma asociațiilor dintre dimensiunile semantic-atitudinale pentru prima formă de învățămînt politic

Din matricea distanțelor și dendrograma corespunzătoare rezultă că, pentru cursanții integrați în prima formă de învățămînt politic, ceea ce este important într-o dezbatere, generînd atitudinile lor pozitive, se exprimă prin utilitate, claritate, caracter instructiv și de actualitate, bună pregătire prealabilă și atractivitate a dezbaterii. Urmează o înlanțuire progresivă în cadrul căreia conținutul teoretic sau concret al dezbaterii este ultima dimensiune avută în vedere de cursanți în evaluarea modalității de organizare/desfășurare a dezbaterii.

Analizînd matricea distanțelor și dendrograma asociațiilor semantic-atitudinale pentru a doua formă de învățămînt, s-a constatat că și pentru cursanții integrați în această formă pregătirea, claritatea, caracterul instructiv și de actualitate sînt semnificațiile primare în funcție de care se evaluează pozitiv diferitele modalități de organizare / desfășurare a dezbaterilor, iar conținutul teoretic-concret este dimensiunea avută mai tîrziu în vedere. Ceea ce este diferit de cursanții din prima formă de învățămînt se exprimă prin intervenția mai rapidă a semnificațiilor ce țin de caracterul problematic și de noutate a structurii de ansamblu a dezbaterii.

În ceea ce privește cursanții integrați în a treia formă de învățământ, a reieșit că spațiul lor semantic-atitudinal este structurat multinivelar. Astfel, distanțele minime și deci asociațiile directe se stabilesc între semnificațiile următoarelor dimensiuni: pregătire, utilitate, atractivitate, actualitate. La nivelul următor intervin semnificațiile precedente, plus cele care privesc claritatea și caracterul instructiv. Într-un spațiu distinct se constituie caracterul problematic și cel de noutate a dezbaterii. Interesul pentru dezbateră este asociat cu nivelurile anterioare, iar conținutul teoretic se asociază cu caracterul problematic și de noutate, iar din aceste asociații, odată constituite, rezultă, în final, structura multinivelară a spațiului semantic-atitudinal al cursanților integrați în a treia formă de învățământ politico-ideologic.

Examinarea comparativă a celor trei dendrograme ne-a dus la desprinderea citorva concluzii atât teoretice, cât și practice:

1. Între spațiile semantic-atitudinale ale cursanților integrați în cele trei forme de învățământ politic există unele diferențe în privința tipurilor de asociații dintre dimensiuni și a nivelurilor de asociere. Totuși, indiferent de forma de învățământ, cursanții disting între dimensiunile care privesc conținutul și cele care se referă direct la modalitatea de organizare/ desfășurare a dezbaterii. Dimensiuni cum ar fi pregătirea, atractivitatea, claritatea, caracterul instructiv, actualitatea apar în asociații directe la nivelul de bază al dendrogramelor, în timp ce semnificațiile atitudinale ce privesc conținutul teoretic/concret, caracterul problematic și de noutate al conținutului se asociază ulterior cu precedentele, la distanțe mai mari. Ca atare, cursanții evaluează o dezbateră nu pur și simplu prin conținutul său, adică doar prin aspectele substanțiale ale dezbaterii, independent sau înaintea modalității de dezbateră. Aspectele formal-expresive sînt strîns legate între ele și, într-o oarecare măsură, primează în spațiul semantic-atitudinal al cursanților.

2. Ierarhiile existente între dimensiunile spațiilor semantic-atitudinale sînt revelatoare pentru *proiectarea, organizarea și desfășurarea* dezbaterilor. Avînd în vedere că tematica și conținutul dezbaterilor sînt precizate în *Teze*, problema care se pune în legătură cu proiectarea dezbaterilor constă mai ales în modalitatea de corelare a aspectelor sale formal-expresive. Prioritatea atitudinal-pozitivă acordată dimensiunilor expresive și formale ale spațiului semantic al dezbaterilor nu echivalează cu o neglijare a conținutului, ci cu faptul că există o anumită uniformizare a modalităților de organizare a dezbaterilor de învățământ politic. Ca atare, este necesară încercarea de proiectare și experimentare a noi căi de organizare și desfășurare a dezbaterilor, diferențiate pe forme de învățământ politic.

3.2. Problema care se pune este aceea de a constata *diferențele dintre trei modalități de organizare și desfășurare a dezbaterilor*: normală, pe bază de referat, cu ajutorul unui invitat. După cum am arătat, experimentul a constatat, la acest nivel, în testarea spațiilor semantic-atitudinale ale cursanților în raport cu aceste trei modalități. Problema investigată este următoarea: *diferă cumva spațiile semantic-atitudinale ale cursanților în funcție de modalitățile de organizare/defășurare a dezbaterii?* Pentru a verifica această ipoteză am reprezentat într-un tabel sintetic mediile scorurilor

atitudinale ale cursanților, repartizați pe forme de învățămînt politic și modalități de organizare/ desfășurare a dezbaterii (tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

Mediile scorurilor atitudinale ale cursanților în funcție de forma de învățămînt politic și modalitatea de organizare/ desfășurare a dezbaterii

	Modalități de organizare/ desfășurare a dezbaterii											
	Desfășurare normală			Desfășurare pe bază de referat			Desfășurare cu ajutorul invitatului			Total		
Forma I	4,65	6,37	6,70	4,45	5,54	5,91	5,25	6,25	6,75	$\Sigma x_{1j} = 184,9$		
	6,00	6,12	6,54	4,41	5,70	6,41	5,66	6,87	6,70	j		
	6,66	6,46	6,71	6,45	5,91	6,38	6,62	6,62	6,98	$j_1 = 6,16$		
	6,79			6,20			6,91					
	$\Sigma x = 53; \bar{x} = 6,3$			$\Sigma x = 57,36; \bar{x} = 5,7$			$\Sigma x = 64,58; \bar{x} = 6,4$					
Forma II	5,63	5,07	6,37	4,22	4,11	6,51	5,20	6,25	6,79	$\Sigma x_{2j} = 180,3$		
	5,21	6,79	5,18	4,03	6,37	4,11	6,70	6,95	5,83	j		
	6,53	5,97	6,37	6,41	6,22	6,33	6,83	6,87	6,91	$\bar{x}_2 = 6,01$		
	5,21			6,48			6,91					
	$\Sigma x = 59,33; \bar{x} = 5,93$			$\Sigma x = 54,79; \bar{x} = 5,4$			$\Sigma x = 66,24; \bar{x} = 6,6$					
Forma III	4,27	5,40	5,81	4,44	5,55	6,44	5,51	5,28	6,82	$\Sigma x_{3j} = 184,4$		
	5,18	6,18	6,31	5,79	6,75	5,62	5,97	6,60	6,60	j		
	6,59	6,04	5,86	6,86	6,65	6,86	6,54	6,74	6,68	$x_{3j} = 5,14$		
	6,36			6,86			6,88					
	$\Sigma x = 58; \bar{x} = 5,80$			$\Sigma x = 62,8; \bar{x} = 6,28$			$\Sigma x = 63,5; \bar{x} = 6,36$					
Total	$\Sigma x_{i1} = 180,33$			$\Sigma x_{i2} = 174,95$			$\Sigma x_{i3} = 194,42$			$\Sigma \Sigma x_{ij} = 549,40$		
	$\bar{x}_{.1} = 6,01$			$\bar{x}_{.2} = 5,83$			$\bar{x}_{.3} = 6,48$			$\bar{x}_{ij} = 6,10$		

Fiecare cifră din tabel reprezintă media scorului atitudinal al cursanților dintr-un grup de dezbateri și formă de învățămînt politic față de una din cele zece scale. Pentru trei grupuri, trei forme de învățămînt politic și zece scale rezultă un total de 90 scoruri medii. Datele cuprinse în tabelul nr. 2 au fost supuse analizei de varianță în dublu sens, calculînd în mod separat așa-numitele „efecte principale” ale variabilelor independente (forma de învățămînt politic și modalitățile de organizare/ desfășurare ale dezbaterilor) și „efectele interactive” ale celor două variabile independente combinate, asupra atitudinilor cursanților față de activitățile la care au participat în cadrul experimentului nostru. În final s-au obținut datele cuprinse în tabelul 3.

Urînd procedeele specifice tehnicii statistice a analizei de varianță³, putem formula unele concluzii:

a. Atitudinile cursanților față de activitățile desfășurate în cadrul dezbaterilor de învățămînt politic sînt influențate semnificativ (distribuție F , $p < 0,05$) de modalitățile de organizare/ desfășurare a dezbaterii.

³ H. M. Blalock, *Social statistics*, 2nd edition, International Student Edition, McGraw-Hill, London, 1972, p. 317 și urm.

Tabelul nr. 3

Rezultatele analizei de varianță a datelor cuprinse în tabelul nr. 2

Rezultatele statistice Factorii testați	Sume de pătrate	Grade de libertate	Estimații ale varianței	Distri- buția F	Semnifi- catie
1. Varianța totală	56,38	$N - 1 = 90 - 1 = 89$			
2. Varianță între clase	11,82	$kl - 1 = 9 - 1 = 8$	1,477	2,10	
3. Varianță între grupuri	6,74	$k - 1 = 2$	3,37	3,15	$p < 0,05$
4. Varianță între forme	0,42	$l - 1 = 2$	0,21		
8. Interacțiunea între grupuri și forme	4,66	$(k - 1)(l - 1) = 4$	1,165	2,52	
5. Varianță în cadrul claselor	44,56	$N - kl = 81$	0,550		
7. Varianță în cadrul claselor plus inter- acțiune	49,22	85	0,579		

l = rânduri; k = coloane; N = număr de cazuri

lor. Deci spațiile semantic-atitudinale ale cursanților se structurează, în mod diferențiat, în funcție de desfășurarea dezbaterilor care a fost, în cazul nostru, normală, pe bază de referat, sau cu ajutorul unui invitat;

b. Atitudinile cursanților față de modalitățile de organizare/desfășurare a dezbaterilor nu sunt influențate în mod semnificativ de forma de învățământ politic în care sunt integrați cursanții și nici de interacțiunea dintre forma de învățământ politic și modalitatea de dezbateri;

c. Concluzia practică ce se desprinde din aceste date este că proiectarea de activități de învățământ politic trebuie să se concentreze cu prioritate, în stadiul actual, asupra unor modalități de organizare/desfășurare a dezbaterilor cât mai variate.

În încheiere ne vom opri asupra unor caracteristici ale spațiilor semantic-atitudinale specifice celor trei modalități de organizare și desfășurare a dezbaterilor.

Modalitatea de organizare/desfășurare normală a dezbaterilor constă în angajarea unor discuții în jurul unei teme date. Propagandistul anunță la început problemele dezbaterii, după care rolul său rezidă în a fi un moderator sau coordonator al intervențiilor cursanților. Această modalitate este plasată de cursanți la nivelul mediu de evaluare atitudinală, între modalitatea de dezbateri bazată pe referat și cea cu invitat.

Modalitatea de organizare/desfășurare a dezbaterilor pe bază de referat are drept caracteristică principală structurarea discuțiilor în jurul problemelor ridicate de referatul prezentat de unul din cursanți. Această

modalitate atrage cele mai puține atitudini pozitive din partea cursanților integrați în forma întâia și a doua de dezbatere, dar cei din forma a treia îi acordă o importanță considerabilă. Eficiența acestei modalități pare că rezidă în exersarea periodică a cursanților de a ordona o cantitate de informații într-o structură teoretică și practică, atît cu caracter coerent, cit și problematic. Repetarea ei la intervale scurte de timp poate genera pasivitate din partea grupului de cursanți luat ca întreg, din moment ce responsabilitățile organizării nu sînt uniform distribuite în grup. Această modalitate a generat mari fluctuații în spațiile semantic-atitudinale ale grupurilor investigate, ceea ce ne determină să afirmăm ambivalența orientărilor cursanților față de specificul său organizatoric și de desfășurare.

Modalitatea de dezbatere cu ajutorul unui invitat este proeminent distanțată de desfășurarea pe bază de referat și mai apropiată de cea normală. În acest caz se introduce un „element inedit” în dezbatere, care poate consta în informații noi, confruntarea cu un specialist, prezența unor membri ai conducerii locale etc. Această modalitate a atras, cu predominanță, atitudinile pozitive ale cursanților.

În concluzie, se poate spune că problema optimizării modalităților de organizare/desfășurare a dezbaterilor nu rezidă în opțiunea transantă pentru o modalitate sau alta, ci mai degrabă în alternarea diferitelor modalități, ținînd seama de cîteva cerințe, cum ar fi: a. descentralizarea rețelelor comunicative, în așa fel încît orice cursant să aibă posibilitatea intervenției în rețea; b. caracterul problematizator al dezbaterii; c. introducerea unor elemente inedite. Acestea sînt realizabile de către propagandiști prin proiectarea independentă a fiecărei dezbateri într-un ansamblu planificat al dezbaterilor, pe parcursul unui an de învățămînt politic. În proiectarea unei anumite dezbateri trebuie, totodată, avute în vedere atît aspectele substanțiale (de conținut), cit și cele formal-expressive care stimulează participarea cursanților.